

La muralla del segle XVI de la vila de Mataró (Maresme)

JOAN GIMÉNEZ BLASCO, MONTSERRAT FREIXA VILA I JOAQUIM GARCÍA ROSELLÓ

En els darrers anys Mataró ha sofert importants obres de reurbanització en el seu centre històric. Una de les més notables ha estat la creació de dues noves places —la de can Xammar i la de la Muralla—, fet que ha comportat la recuperació d'un extens tram de la muralla que defensava Mataró en època moderna. Aquestes obres han permès retrobar i fins i tot donar a conèixer l'existència d'una construcció defensiva, per a molts ciutadans desconeguda, testimoni d'una etapa històrica no gaire llunyana.

L'estat de conservació de la muralla i dels altres elements defensius que s'hi associen és desigual, ja que és excel·lent en alguns trams i precari i delicat en altres. La seva traça s'ha mantingut fossilitzada en la configuració urbanística del centre històric i per la toponímia actual d'alguns carrers: muralla dels Genovesos, de la Presó, de Sant Llorenç, d'en Titus i del Tigre. Amb el temps, en créixer la ciutat, diversos trams de la muralla foren enderrocats o ocultats per les noves construccions. Actualment l'interès per recuperar el patrimoni històric i arquitectònic de la ciutat ha possibilitat la redescoberta d'aquest monument, el qual, sens dubte, esdevé un dels elements patrimonials més notoris, singulars i identitaris amb què compta la ciutat de Mataró.

1. EL CONTEXT HISTÒRIC

Per dur a terme una correcta interpretació de les raons que portaren a l'erecció de les muralles mataronines cal contextualitzar els esdeveniments i les causes que hi incidiren.

La vila de Mataró havia assolit a les darreries del segle XV la seva incorporació definitiva a la Corona deixant enrere el pesat llast de la subjecció senyorial. Això implicà un important desenvolupament econòmic i, consegüentment, demogràfic vinculat a l'explotació vitivinícola que ja havia estat molt fecunda en l'època romana.

Figura 1. Mataró l'any 1713. Plànol militar francès, el primer que es coneix de la ciutat, on s'observa el sistema defensiu.

El context geoestratègic del moment es caracteritzava per l'àmplia presència del món musulmà a la vessant sud de la Mediterrània. Però amb l'afegitó que els turcs otomans havien acabat de liquidar les restes de l'imperi Romà d'Orient. Establiren a Constantinoble la seva seu i s'aprestaren a la conquesta d'Europa.

A aquesta tasca hi dedicaren importantíssims esforços durant tot el segle següent.

La seva estratègia fou tan simple com eficient: crear una tenalla vers els països de l'Europa occidental. Algunes dates exemplificadores: l'any 1521 Solimà el Magnífic conqueria Belgrad; l'any 1526, després de la batalla de Mohàcs, Hongria perdia el seu rei. En un avenç sense aturador, l'any 1529, les tropes otomanes assetjaven Viena, al mateix cor d'Europa; l'any 1543 Ferran d'Àustria s'avenia a pagar un tribut anual a la Sublim Porta de 30.000 ducats; l'any 1683 Viena patiria un nou setge per part dels musulmans.

L'altre extrem de la tenalla forçaria la penetració de l'armada otomana, o dels seus aliats nord-africans, vers els punts més occidentals de la Mediterrània hostilitzant sistemàticament totes les poblacions costaneres. Aquest període es correspongué amb l'etapa expansionista de Solimà que, en el mar, estigué representat pel seu almirall Hayr al-Din, conegut com *Barba-rossa* i, posteriorment, pel seu lloctinent Thurgud Re'is, conegut entre els cristians com *Dragut*. El primer foragità els espanyols del penyal enfront d'Alger i bastí el port de la ciutat. Posteriorment devastà les costes de la Mediterrània, atacant l'any 1518 Dènia i Alacant. L'any 1535 ho féu a Maó i assolà Menorca. Vencé el campió de la flota cristiana Andrea Dòria a Prevesa l'any 1538. Participà en el setge de Niça l'any 1543. Dragut dugué a terme les seves activitats corsàries aliat amb Enric II de França per tal d'afeblir el poder hispànic a la Mediterrània. L'any 1547 atacava la costa valenciana. El 1550 saquejà Pollença, el 1551 Messina. Dugué a terme escomeses constants contra les costes cristianes. En l'àmbit més proper, fou responsable del saqueig de Pineda, l'any 1545.

Així, la situació en els anys centrals del segle XVI fou no sols d'impunitat, sinó d'hegemonia, gairebé indiscutible, dels otomans a l'àrea balcànica i a tota la Mediterrània. Bona prova d'això fou la presa de Ciutadella, el 1558. L'u de juliol la vila va ser assetjada per un estol de 140 naus turques, a les ordres de Piali paixà, amb 15.000 homes, amb 24 canons grossos, artilleria i arcabuseria. La població —tot i estar emmurallada i defensada per uns 700 homes— sucumbí al cap de vuit dies de resistència, fou saquejada a plaer, les seves esglésies cremades i, a més de l'important botí, els agressors prengueren més de sis mil captius.

És enmig d'aquest aiguabarreig de violència i destrucció que s'ha de situar la construcció de la muralla mataronina.

Calia, inevitablement, cercar estratègies per adaptar-se a aquesta realitat indefugible.

La forma tradicional d'organització consistia a reforçar la vigilància durant els mesos compresos entre la primavera fins passat l'estiu. Període en el qual la bonança de la mar facilitava la navegació corsària. Com a estructura defensiva existia el mecanisme de la *vila closa* que consistia a aixecar tanques de tàpia als caps dels carrers i organitzar la milícia urbana que agrupava els diferents caps de casa.

A Mataró, pel març de l'any 1540, es rebia una lletra del lloctinent notificant la presència de galeres de moros a la costa catalana. S'acordà prendre les determinacions habituals, però aquesta vegada de forma més exhaustiva. S'havia de fer una *mostra* per avaluar el nombre de persones armades que hi havia a la vila, s'acordà obligar els qui

no estiguessin armats a comprar armes suficients. S'organitzà la milícia local nomenant *deseners*, *cinquanteners* i capitans. Es disposaren homes a cavall i *espies* per fer les guaites. Es feren adobar les bombardes, es comprà pólvora, es feren *reparacions* en els portals, etc. Totes aquestes actuacions es repetien de forma reiterativa cada primavera.

Tanmateix, aquesta vegada hom posà l'accent en un altre aspecte. Calia fortificar la població. Quan el tema es discutí en el consell de la vila restà ben clar que això era una ordre directa del virrei. Les autoritats municipals argüïren que l'única fortalesa que hi havia a la vila era l'església. L'edifici parroquial era en aquest moment la base del sistema defensiu de la vila, on s'haurien de recollir les dones i criatures en cas d'un atac, mentre que la població masculina adulta havia de vetllar els portals i altres elements de l'estructura de vila closa.

En aquesta ocasió les autoritats reials no es conformaren amb les vaguetats i respostes evasives que rebien de la vila. L'objectiu de les més altes instàncies era emmurallar la vila.

Probablement, la majoria dels vilatans, *a priori*, hi devien estar d'acord. Tanmateix hi havia un aspecte que refredava l'entusiasme dels mataronins: qui i com havia de finançar una obra d'aquestes característiques?

Quines podien ser causes que induïen els funcionaris reials a reclamar la construcció de les muralles en una data tan tardana?

En ple segle XVI les muralles començaven a esdevenir en molts aspectes un cert anacronisme davant l'avenç imparable de les innovacions tecnològiques en l'artilleria. En els regnes hispànics peninsulars és difícil trobar una població emmurallada *ex novo* en aquestes dates. En tot cas es reforçaven defenses anteriors o es modificaven.

La resposta ha pogut ser documentada gràcies al debat que s'originà entorn de qui havia de pagar-ne la construcció.

Per part de la Corona es tenia un coneixement perfecte de l'oposició dels mataronins a finançar l'estructura defensiva i calia cercar un mecanisme prou convincent per tal de vèncer les seves reticències.

El *sottogoverno*, propi de qualsevol òrgan de poder, es posà a treballar i a l'any 1541 trobà una via de solució.

La vila de Mataró havia estat condemnada a la Reial Audiència de Barcelona al pagament d'uns drets que es devien a la Corona per raó de la seva senyoria sobre la vila.

El dia 6 de maig de 1541 l'emperador Carles des de Ratisbona estant escrivia:

«Amados y fieles nuestros, entendido havemos que en la Audiencia Real han sido condenados los de la villa de Mataró en pagar a la Baylia General cierta cantidad de dinero [...]. E porque nós tenemos relación que la dicha villa stá en la marina y es el cargador de más armadas y muy flaca parte para resistir a otra armada ha nos parecido que este dinero se convirtiese en la fortificación de dicha villa [...]. Datum en Ratisbona a VI de mayo de MDXXXXI años. Yo el rey.»

Aquest document és important per més d'una raó. En primer lloc, l'emperador, immers en la densa problemàtica que es generava en els seus dominis alemanys, gestionava les qüestions menors de la Corona d'Aragó, amb la ment posada en els grans reptes de la política internacional. En aquest sentit, fins a ell havia arribat, o potser

coneixia de primera mà —cal recordar la seva probable/suposada estada a can Cabanyes d'Argentona— que a Mataró es proveïen les galeres del Mediterrani d'un vi de baixa qualitat, barat, destinat al consum de la xurma condemnada a remar a les esmentades naus de guerra.

La importància de Mataró com a subministradora de vitualles per a marina de guerra, convertí la població en un centre estratègic atès que, segons les paraules del mateix Carles, la capital laietana era *el cargador de más armadas*. D'aquí la urgència i la necessitat de protegir-la i fortificar-la *para resistir a otra armada*. El monarca —i els seus assessors— no sols coneixien aquests fets, sinó que eren conscients —des d'Alemanya estant— de la fragilitat de les defenses de la vila i de la importància de preservar-ne la seguretat.

Malgrat tot, la manca d'entusiasme per part de la vila per dur a terme l'obra es fa palesa si es considera que les obres no s'iniciaren fins l'any 1569 i que, en tot aquest període, la vila intentà aconseguir més concessions de la Corona —pel que fa a l'exportació d'excedents vínic— per tal de decidir-se a iniciar les obres.

Construir-la tampoc no fou un camí de roses. El primer que se'n va adonar fou l'enginyer encarregat de l'obra, Giovan Giorgio de Settala.

Què calia emmurallar?

Hi havia dues possibilitats. La diferència fonamental entre les quals era econòmica.

El nucli del problema radicava en què calia fer amb les cases del camí Ral i les que hi havia a la zona de l'Hospital de Sant Jaume, que es trobaven aïllades del nucli urbà i a una cota inferior.

El projecte de Settala optà inicialment per deixar aquestes zones fora de l'àmbit a protegir. Això originà una lògica i aferrissada oposició per part de les persones que veïen les seves propietats marginades del nucli defensiu.

La solució al problema vingué donada per una posició intermèdia. S'optà pel projecte reduït —el traçat que ha arribat als nostres dies— però per compensar les justes reivindicacions dels exclosos s'acordà construir una torre al Pou d'Avall —recentment restaurada— i una altra d'aïllada, denominada el baluard de Ponent, que se situaria prop de la platja, probablement a l'alçada del carrer de sant Antoni i que tindria una doble missió: protegir les embarcacions varades a la platja i actuar conjuntament amb la torre del Pou d'Avall per tal que el foc creuat de les dues, de forma coordinada, impedís qualsevol atac a les cases situades al camí Ral.

Aquesta torre esdevingué un dels nuclis defensius més importants de la vila com ho demostra el fet que durant la Guerra dels Segadors, es convertí en el darrer reducte de les tropes catalano-franceses davant l'avenç de les tropes castellanès.

Efectivament, el marquès de Mortara, al davant de les tropes del monarca catòlic, atacà Mataró el 20 de setembre de 1652. Segons aquesta font el mestre de camp, Narcís Samsó, que manava les tropes catalanes i franceses que defensaven la vila,

«[...] stava con ciento nueve hombres en la Torre de la Marina. Al dia següent puso la bateria el marqués a la torre y tambien la mosqueteria, con que la hazian mucho daño [...]. Pero a unos almacenes que estaban pegados a la torre y tenian trigo, cevada y otros bastimentos los de la Torre les pegaron fuego para que no nos aprovecharan. Nuestras baterias hazian tanto daño a la torre, que muchos soldados se arrojaban abaxo para rendirse.»

Finalment sortiren de la fortificació 96 homes entre francesos i catalans.

Pel que fa a les característiques materials, la muralla mataronina és un exemple típic de muralla d'època moderna. Les muralles d'aquesta època poc tenien a veure amb les muralles romanes o medievals. En aquestes prioritzava l'alçada del mur i el volum dels carreus. Es tractava de fer molt difícil l'accés als agressors i d'impedir que les parets fossin enderrocades o foradades fàcilment. A l'època moderna l'existència d'una artilleria cada vegada més poderosa féu modificar radicalment aquests plantejaments. Un mur massa alt oferia més superfície d'impacte a les bales dels canons i mosquets i, a la vegada, uns carreus grans, en ésser castigats per l'enemic amb la mateixa artilleria, podien fragmentar-se i posar en perill tota l'estabilitat del mur. Per això a Mataró s'optà per una muralla no excessivament alta, feta amb pedra irregular, de volum mitjà a petit. I amb un element imprescindible per al bon funcionament del sistema: l'existència d'un talús de terra a la part interior del mur que tenia dues funcions molt clares: esmorteir l'efecte dels impactes de l'artilleria i fer arribar aquestes armes, molt pesades, a les zones altes del mur.

El finançament de la muralla es duqué a terme assignant alguns dels ingressos que el municipi percebia sobre la collita del vi, sobre els blats, sobre el monopoli de la venda de carn o sobre les mercaderies que entraven i sortien de la vila, com a pagament pels mestres de cases adjudicatàries de les obres.

Quin fou el cost total de les obres d'emmurallament? No és una resposta fàcil de donar ateses les llacunes que hi ha a la documentació que podria il·lustrar aquest aspecte.

D'una manera estimativa i aproximada es pot considerar que el cost de l'obra devia ascendir a unes 5.200 lliures, sense incloure la torre de la platja, amb la qual cosa la despesa total assolia, probablement, una xifra propera a les 9.000 lliures en xifres rodones.

Per tal de fer més entenedora la significació d'aquestes xifres valgui com a referència que a la dècada dels noranta del segle XVI els ingressos municipals se situaven entorn de les 2.500 lliures anuals. I en un altre sentit, amb l'import conjunt de les obres de fortificació s'haurien pogut pagar 30.000 jornals de qualsevol ofici qualificat.

La inversió en seguretat fou, doncs, molt important i pesà, no sols en les finances públiques, sinó en la vida quotidiana dels mataronins, que hagueren de finançar-la amb uns mecanismes tan poc equitatius com la imposició indirecta en el pa i la carn, entre d'altres.

Així, la seguretat de tots es pastava obstaculitzant l'accés de les classes més baixes als aliments de primera necessitat.

La muralla condicionà molts aspectes de la vida quotidiana. Des del simple fet que hi havia un horari per obrir i tancar les portes fins a la lluita constant contra tots els qui intentaven apropiarse de part del camí de ronda que envoltava els murs.

La muralla tingué també molt a veure amb la previsió del contagi epidèmic. En haver-hi noves de pesta una de les primeres mesures que es prenia era tancar les portes de la muralla i posar uns funcionaris específics, els morbers, per comprovar la procedència de totes les persones que intentessin accedir a la vila. Si venien de zones on s'hagués declarat el contagi no podien entrar fins que no haguessin purgat, és a dir, passada una quarantena que permetés certificar la seva bona salut.

Hi hagué però un moment en el segle XVII en què la vila es veié afectada de ple pel contagi epidèmic. Llavors es produí un moviment contrari. Les persones sanes i benestants abandonaren la vila i es dispersaren per les rodalies. Els malalts i les persones amb

pocs recursos restaren a l'interior de la vila —assistits per religiosos caputxins— i des de fora, per sobre de les muralles, se'ls llençaven provisions. Així les muralles esdevien també un cordó sanitari de doble ús.

En el segle XVIII els murs defensius perderen bona part de la seva importància en canviar les directrius polítiques del regne d'Espanya respecte del veïnatge nord-africà. Es passà de la política bel·licista a les relacions diplomàtiques i les muralles perderen una bona part del seu sentit.

Tanmateix, a Mataró, les muralles encara tenien una important funció a resoldre. En un moment en el qual encara no s'havia construït el desviament de les aigües que davallaven de la serralada a través de la riera de Cirera aquestes resseguien riera avall fins a trobar-se amb el mur de la muralla a l'actual cruïlla entre Riera, muralla del Tigre i muralla dels Genovesos. En arribar a aquest punt el gruix de les aigües es veien obligades a girar en direcció a l'actual muralla de la Presó; per tant, les muralles desviaven el curs dels aiguats per la muralla de Sant Llorenç fins arribar davant del portal de Barcelona.

Així, les muralles esdevien, també, una protecció contra els elements naturals.

Al segle XIX va produir-se el cant del cigne de les muralles mataronines. El conflicte amb el francès revitalitzà els vells murs. Els enginyers gals ens han deixat interessants plànols d'aquesta època i de les fortificacions que plantejaren per a Mataró. Les guerres carlines, ja a la segona meitat del segle XIX, generaren una necessitat de protecció en una ciutat que havia crescut moltíssim respecte del segle XVI i calgué construir un ampli recinte defensiu que envoltés tot el nucli urbà per prevenir atacs com el que patí el barri de l'Havana l'any 1875. En aquest context la muralla del segle XVI passà a ser un segon àmbit per a la defensa per si el primer era insuficient per contenir la carlinada.

Després d'aquests esdeveniments les muralles perderen la seva raó de ser, el creixement urbanístic i industrial feren la resta. Amb la industrialització del tèxtil hom arribà al convenciment que calia enderrocar el dogal que impedia el desenvolupament d'un cos amb renovellada activitat econòmica. La demolició vingué imposada per la fam de terreny urbanitzable que generà la industrialització de les activitats productives. Calgué requalificar i urbanitzar els indrets on hi havia hagut el mur defensiu que, en bona part, fou demolit enmig de proclames que s'omplien de paraules tan grandiloqüents com progrés, futur i modernitat. Com en tantes altres ocasions hom no dubtà a fer estelles de l'arbre caigut, amb les quals ampliar i millorar les respectives propietats.

Després vingué l'oblit.

La confiança il·limitada en un progrés lineal i sense límits, en un futur cada vegada més esponerós i en la industrialització, com a panacea per als mals de tots els pobles del món, començà a entrar en crisi a les darreries de la centúria passada. Situat en un món postmodern, els conceptes acabats de descriure es perceben com els grans mites dels segles XIX i XX i, avui, han perdut bona part de la seva credibilitat.

I avui, paradoxalment, els murs secs, ferrenys, toscos i sense concessions estètiques de les nostres muralles que sobrevisqueren el naufragi demolidor, fet en nom de la modernitat, han esdevingut un clam, un crit que ve de segles enllà i ens evoca la presència de les dones i els homes que, amb el seu treball, tenacitat, privacions i conflictes els construïren per protegir el seus béns, les seves vides i les dels seus fills.

Si el segle XX va ser el segle de l'oblit, el segle XXI hauria de ser el de la restitució de les muralles a la ciutat.

2. LA MURALLA. UNA REALITAT PATRIMONIAL

És per aquesta raó, per l'afany i la necessitat de conèixer l'estat real del monument que l'Ajuntament de Mataró, mitjançant el servei d'Urbanisme i el Patronat Municipal de Cultura, va encarregar a una empresa especialitzada un estudi detallat que té com a metodologia de treball resseguir i documentar exhaustivament cada un dels trams de la muralla, immoble per immoble, amb la finalitat de disposar d'un document que permeti, posteriorment, procurar-ne la protecció, la recuperació i el foment.

L'estudi inclou tant els trams del seu recorregut que són visibles actualment, com aquells que han estat destruïts a llarg del temps, però dels quals se'n coneix la localització (ja sigui per indicis físics o per documentació arxivística) i finalment aquells trams dels quals se'n desconeix la situació física però els indicis de tipus topogràfic dels quals (per fossilització de traçat) permeten apuntar la presència de la muralla en aquella zona. El treball, s'ha pensat i presentat en forma de fitxa, a manera de catàleg, amb la finalitat última de recollir-hi la màxima informació que es pugui obtenir de la muralla en tots els aspectes: urbanístics, històrics, arqueològics i patrimonials.

El resultat de l'estudi, quasi finalitzat, permet posseir un coneixement acurat i real de l'estat actual en què es conserva el monument. Per sectors, de manera resumida, la realitat és la que s'exposa a continuació.

2.1. El tram de ponent

S'inicia el recorregut de ponent a partir de la cantonada de la muralla d'en Titus amb el carrer Baixada de Santa Anna. En aquest sector s'aprecia la traça fossilitzada però es desconeix la presència física de la muralla en alçat. És possible que se'n puguin trobar restes en el subsòl.

Tot seguit es localitza el portal de Barcelona, el més important de tots, ja que era la sortida, pel Camí Ral, cap a la ciutat de Barcelona. Els portals de la muralla es començaren a construir quan els murs d'aquesta estaven quasi acabats. El portal de Barcelona estava bastit amb carreus de pedra picada i presentava dues torres adossades als costats i una petita capella al damunt (dedicada a sant Sebastià). Al costat hi havia una casa des d'on s'accedia a les torres del portal. A la façana exterior d'aquest hi havia tres escuts d'armes: el de Barcelona, el de Catalunya i el de la vila de Mataró. Al damunt la data de construcció: 1587. A la part alta d'aquesta façana exterior hi havia un fris d'estil renaixentista amb bucranis. La façana interior no presentava cap ornamentació, i només hi havia una obertura per col·locar-hi la imatge de sant Sebastià. El portal va estar en ús fins a l'any 1857, moment en què es va enderrocar. Pel que fa als escuts del portal, quan aquest va desaparèixer, van ser traslladats a la nova capella de Sant Sebastià, construïda al costat mateix del lloc on hi havia hagut el portal.

L'any 1996 els treballs arqueològics fets a la riera, permeteren localitzar restes dels fonaments de la muralla i del portal de Barcelona. Les restes es van trobar a una fondària de mig metre i seguien la mateixa alineació que el carrer de la Muralla de Sant Llorenç i el carrer Baixada de Santa Anna. La tècnica constructiva era a base de grans blocs de granit sense desbastar, units amb morter de calç. L'estat de conservació era força dolent. Les mesures del tram de muralla eren: 1,80 metres de llarg per 1,50 metres d'ample i els fonaments del portal mesuraven 2,80 metres de llarg per 1,18 metres

d'ample. Aquesta estructura va quedar afectada per les obres de canalització de la riera a principis del segle XX.

Una vegada passat el portal de Barcelona el traçat de la muralla es pot seguir pel carrer Muralla de Sant Llorenç fins al carrer de Sant Josep, on es localitzava el portal del mateix nom. En aquesta zona la muralla està pràcticament destruïda, atès que la majoria dels edificis del carrer són de construcció molt recent, de mitjan segle XX. Al final del carrer se situava el portal de Sant Josep, actualment enderrocat.

Una vegada passat el portal de Sant Josep es continua pel carrer de la Muralla del Tigre. Tot i que la traça de la muralla ha quedat fossilitzada en el recorregut de l'actual carrer, no sembla haver-hi trams conservats en alçat.

Pels volts de 1924 la ciutat de Mataró es comença a fer ressò del problema de l'augment del tràfic rodat. La solució que llavors es prengué fou la de fer circular els vehicles Riera amunt i fer-los baixar pels carrers d'Argentona, de la Muralla del Tigre i de la Muralla de Sant Llorenç. El problema, però, aparegué en el tram de la Muralla del Tigre, on hi havia poca amplada per a la circulació, la qual cosa obligà a ampliar el carrer. L'any 1929, l'alineació es fixa en 12 metres, l'any 1930 passa a 10 metres i, finalment, el 22 d'abril de 1936 s'aprova l'alineació i les cases del carrer d'en Moles (que havien annexionat terrenys de la muralla al llarg dels segles XVIII i XIX) perderen 5 metres d'amplada i 3 metres de fondària. A partir de setembre de 1936 es comença l'enderroc de les cases situades a la banda dreta del carrer.

Les tanques actuals de la part posterior de les finques situades al carrer d'en Moles podrien correspondre a la paret del pas de ronda, ja que la muralla es localitzava a l'altura de la vorera del carrer.

Al final del carrer se situava el portal d'Argentona, també destruït. A banda del portal, en aquesta zona apareix fossilitzat en la traça dels carrers un dels dos baluards defensius d'aquest sector de la muralla.

Una vegada passat el portal d'Argentona, la traça continua pel carrer Muralla de la Presó. En aquest sector, en les finques situades en els números 19, 21, 23 i 27, es va dur a terme una intervenció arqueològica l'any 2007.

Les restes més antigues localitzades daten dels segles XVI-XVII, i són els fonaments de la muralla d'època moderna que amiden 90 centímetres d'ample i es conservaven en una altura d'1,52 metres. El parament són pedres de mida mitjana lligades amb morter de calç blanca. També s'ha localitzat el pas de ronda, amb una amplada de 2,5 metres, i el mur de tanca del pas de ronda, amb una amplada de 60 centímetres i una altura de 40 centímetres. Aquest està construït amb pedres de mida mitjana lligades amb morter de calç groga. El pas de ronda es devia utilitzar com a via per sobre de la qual hi devia anar una coberta de fusta que donava accés a la part superior de la muralla. En els segles XVII-XVIII es construeixen uns murs paral·lels als del pas de ronda que delimiten un espai dividit en 4 àmbits i a dins del pas de ronda es construeixen un seguit de conduccions d'aigua i clavegueres. Algunes s'adaptaren al pas de ronda i altres el destruïren. Cap a finals del segle XVIII es desmuntà el pas de ronda.

2.2. El tram septentrional

El recorregut continua pel carrer Muralla de la Presó, ja en el tram septentrional, on hi ha alguns murs de façana de finques que sembla que poden haver conservat llenços

de la muralla. D'altra banda, també es localitzen en aquest carrer altres edificis, construïts a mitjan segle XX, que pel tipus de construcció probablement es van aixecar tots de nou, sense integrar la muralla.

Seguint pel mateix carrer s'arriba a l'encreuament amb la riera. En aquest sector s'han localitzat part de les restes dels fonaments de la muralla durant els treballs arqueològics fets l'any 2004, quan es reurbanitzà el carrer.

Molt a prop, en l'actual plaça de Pere Màrtir Viada, l'any 1997, amb motiu de la seva reurbanització, es van fer també treballs arqueològics. En aquest espai públic de la ciutat hi ha conservat i adequat un tram d'uns 25 metres de la muralla, de quasi 6 metres d'altura. En el primer i tercer sondeig es va poder documentar la muralla en la seva fondària, de 25 a 60 centímetres. També es va trobar una canalització d'aigua de finals del segle XVI o principis del següent que anava a parar a dos distribuïdors d'aigua (dos cossis reutilitzats). Poc més tard, una nova intervenció arqueològica en l'indret tornà a documentar un nou llenç de muralla, que amidava 50 centímetres d'amplada, tot i que a l'altura de la banqueta de fonamentació s'eixamplava fins als 90 centímetres. Es retrobà la conducció d'aigua i dos distribuïdors més moderns —segle XVIII—, el primer fet de llauna i el segon de plom, que tenien la finalitat de fer arribar a aquesta zona l'aigua per proveir d'aquest servei certs veïns de classes benestants o les instal·lacions industrials.

Figura 2. Gravats de l'any 1830 on es representa el portal de Valldeix. Damunt del portal, una capella amb la imatge de Sant Francesc.

El tram nord de la muralla continua pel carrer de la Coma on és probable que encara pugui haver-hi algun edifici que conservi part de l'alçat de la muralla en la seva façana, emmascarada pels arrebossats i enlluïts actuals. És possible també que en altres immobles del sector, la muralla només conservi els fonaments. Tot i així s'intueix la traça de la muralla en l'estructura del carrer.

A la part alta del carrer de la Coma se situava el Portal de Valldeix. Del portal, tot i que hi ha documentació arxivística i historiogràfica, no en queden restes visibles. A partir del portal, la muralla s'endinsa vers l'interior, formant un angle de 90°. Aquesta singularitat cal relacionar-la amb la topografia urbanística de la zona en el moment de la construcció de la muralla. Per limitar la longitud de la construcció, s'enretirà el mur cap a les edificacions, tot i que en alguns casos es practicà una certa màniga ampla a l'hora d'aplicar-ho, com és el cas de l'Hort del Rector i del Campaner, on, tot i haver aprofitat al màxim la muralla als edificis, deixà al seu interior espais oberts sense construir (horts i eixides).

És en aquesta zona on actualment es poden veure les restes molt ben conservades de la muralla i el seu pas de ronda. La muralla en aquest sector mesura 78 centímetres d'ample i té una altura de 4 metres aproximadament. El pas de ronda mesura 32 centímetres d'ample i 1,50 metres d'altura. La distància entre un i altre és d'1,65 metres. Actualment la cara externa de la muralla se situa en els patis interiors de les cases del carrer de la Coma. Això és degut al fet que a finals del segle XVIII (1798) els eclesiàstics sol·licitaren ocupar el camí de ronda exterior de la muralla per urbanitzar-lo.

2.3. El tram de llevant

La muralla té una inflexió a l'altura de l'Hort del Campaner, girant cap a llevant. Segueix pel casal de can Sisternes, on fa les funcions de mur de tanca del pati, amb una altura conservada d'uns 6 metres. En arribar al Portal d'en Feliu de la Penya es perd en alçada.

A partir del portal, la muralla forma part dels murs de tanca posteriors dels patis de les cases que tenen la façana al carrer de la Palma. Les excavacions arqueològiques fetes l'any 2000 en l'immoble núm. 15 del carrer de la Palma posaren al descobert un nou tram de la muralla, en què es documentà una reforma feta al segle XVIII, relacionada amb el desviament d'un rec en els camps del voltant. En aquesta zona la muralla no tenia fonaments.

Seguint la muralla, ens situem a la finca número 7 del carrer Baixada de les Espenyas, on, l'any 1990, en el decurs d'una intervenció arqueològica es localitzà un nou llenç de la muralla d'aquest sector, conservada coma a façana posterior de la casa. La muralla estava feta amb pedres de mida mitjana sense escairar i a la part inferior, a més, amb fragments ceràmics i tovots. Es documentà una reforma posterior en què se substituï la pedra pel totxo. També sembla que el pany mostrava a la banda més propera al carrer un angle desmuntat que podria indicar un gir de la muralla. Adossats a la muralla, que en aquesta zona estava atalussada, hi havia uns grans blocs de pedra que podrien ser interpretats com a contraforts.

Tot seguit s'arriba a la zona del portal anomenat del Pou d'Avall. En aquest indret es pot observar el gir de la muralla citat anteriorment i per altra banda es veu la polleuera d'una porta que donava accés al pas de ronda.

La documentació escrita ens mostra la importància del portal, ja que era l'entrada venint de França. El 9 d'octubre de 1583 se signà el contracte per construir-lo. La forma del portal havia de ser rodona amb dues garites juntes en tota la seva llargària, al damunt de les quals hi havia la llinda i a sobre els merlets i al mig de cada merlet una espitllera. El portal presentava els costats enrajolats, i deixava obert un portalet.

Durant la intervenció arqueològica feta l'any 2007, s'ha pogut observar que la muralla fa un gir de 90° en direcció a l'interior de la vila i alineat amb aquesta estructura, a 1,40 metres de distància, n'hi ha una altra relacionada amb alguna construcció associada a la muralla, potser un reforç defensiu. Entremig s'han localitzat els fonaments d'una porta que donava accés al pas de ronda, de la qual s'ha trobat una polleguera. D'un moment posterior és una estructura que devia reforçar l'entrada al sector i algunes cases construïdes cap al segle XIX.

A partir d'aquí es localitza el pany de la muralla de llevant i part del de migdia, el més ben conservat del sector. Aquesta zona fou intervinguda arqueològicament entre els anys 1998-2000 i 2006. En la campanya de 2006 es localitzà un forn terrissaire que elaborava material de construcció en època baix medieval.

Pel que fa a la muralla, en aquest punt no tenia tanta altura i els murs, construïts amb pedres més petites i de formes irregulars, eren menys gruixuts. Aquesta tècnica constructiva estava pensada per suportar els impactes de l'artilleria enemiga que pogués atacar des del mar. El mur de tanca del pas de ronda tenia el sòcol de pedra i l'alçat de tàpia. Els murs s'aixecaren mitjançant la tècnica de l'encofrat amb calaixos de fusta. Aquests són atalussats per desviar les bales i per aguantar l'empenta del talús interior.

El terraplè venia determinat per l'orografia existent. Per sota dels nivells del pas de ronda s'han documentat una successió de capes de terra que recobreixen el sòl natural. En no haver-hi fossat, la terra utilitzada per al reompliment es devia dur d'un lloc proper, d'una zona on hi havia restes romanes, tal com es desprèn de la trobada de material arqueològic d'aquesta època barrejat amb l'argila aportada.

El terraplè es construï amb terra (tot i que a la zona de can Xammar hi havia també algunes capes de pedra que feien aquesta funció), a les quals es barrejaven algunes capes de calç per a donar-li més solidesa.

Els contraforts, tal com es documenta en els tractats d'enginyeria militar de l'època, se situen al fons del fossat i estaven coberts amb el terraplè de la muralla. En un tram de la muralla de can Xammar, es localitzaren una sèrie de contraforts en la seva part superior. Aquests, datats en un moment posterior al de la construcció de la muralla, es relacionen amb una reparació puntual d'un tram de muralla que havia patit un enderroc.

La torre circular situada al Pou d'Avall, estava travada interiorment per una sèrie de tirants o contraforts disposats de forma radial, que exercien una pressió cap a fora, solventada pel talús de la muralla i pels murs laterals que ajuden a fixar-la. Entre els murs radials hi havia capes de terra intercalades amb morter de calç que contribuïen a proporcionar a la torre una major resistència i solidesa. A més, la torre estava reomplerta internament amb terres fins a l'altura del pas de ronda.

A l'interior de la torre, en un lateral, es localitza un mur cilíndric, amb una obertura rectangular a manera de porta (hi ha encaixos a banda i banda del mur). A l'interior s'hi trobà un paviment de calç a una cota semblant a la del primer nivell d'ús del pas de ronda. Aquest fet evidencia que hi havia un accés inferior des del pas de ronda cap a la torre.

Figura 3. Panoràmica del tram de muralla de can Xammar (recentment recuperat). Actual plaça de la Muralla.

Pel que fa al mur de tanca del pas de ronda, se situava a 2,40 metres respecte de la muralla. El pas servia de via per als carros i de defensa en cas d'atac (similar a l'*intervallum* de les fortificacions d'època romana). El mur del pas de ronda també actuava de contenció de les terres de la muralla. El nivell de circulació del pas es feia de terra batuda compactada.

2.4. El tram de migdia

Aquest tram, actualment restaurat i adequat, es recuperà a partir de les excavacions del 1998-2000. Seguint el llenç de muralla d'aquest sector s'arriba al carrer de la Baixada de les Escaletes. En l'immoble núm. 3-5 d'aquest carrer es va fer l'any 2005 una intervenció arqueològica. Les excavacions arqueològiques permeteren documentar part d'un nou tram de migdia de la muralla. En la seva construcció s'observa que s'havia aprofitat el desnivell natural de la Peña per adossar-hi la muralla. En aquesta zona el desnivell es troba situat entre el carrer de Barcelona i el Camí Ral. Durant l'excavació es va poder documentar part de la rasa de fonamentació interior de la muralla, excavada en un retall aprofitat d'època romana.

Figura 4. Vista de la muralla i el pas ronda, a l'interior de l'immoble núm. 8 de la Baixada de les Espenyes.

Figura 5. Vista de l'interior de la torre rodona, a l'interior de l'immoble núm. 8 de la Baixada de les Espenyes.

A la banda exterior de la muralla s'hi localitzaren dos murs paral·lels entre si, disposats en diagonal amb relació al frontal de la muralla. Aquesta estructura externa de la muralla s'ha interpretat com una mena de baluard, tipus *orejón*, que tenia la finalitat de proporcionar un domini visual més gran de tot el llenç de la muralla de migdia, entre aquest punt i la torre del Pou d'Avall, alhora que facilitava la defensa de les cases del Camí Ral. La característica dels murs, semblants als de la muralla, suggereixen que foren construïts contemporàniament. En les rases dels fonaments d'ambdós murs es trobaren materials arqueològics datables del segle XVI.

Seguint el circuit, s'arriba al portal, o portalet, de la Baixada de les Escaletes, del qual tot i tenir-ne referències escrites, no hi ha, de moment, documentació arqueològica.

A partir del portalet s'inicia el sector de la muralla de migdia situada al carrer de la Muralla d'en Titus, on la muralla és el mur de tanca de tota una sèrie de cases que tenen l'accés pel carrer de Barcelona. Aquest tram de la muralla es conserva en un bon estat, i és possible de seguir-la fins al final del carrer.

En un immoble situat en el núm. 38 del carrer de Barcelona, l'any 1996 s'hi va fer una excavació arqueològica, on s'hi localitzaren estrats de reompliment que es dataren dels segles XVI i XVII, formats per salvar el desnivell de la penya i reomplir el buit d'uns rebaixos fets en un moment anterior. Per sota d'aquests nivells hi havia estructures d'època romana.

Una vegada arribat al final del carrer de la Muralla d'en Titus, la muralla continua en direcció a la Baixada de Santa Anna i d'aquí cap al portal de Barcelona, on es tanca el circuit.

Figura 6. Tram recuperat de la muralla dels Genovesos.